

Simon Schama, *Patriots and Liberators: Revolution in the Netherlands 1780-1813*. (Londen/New York, 1977).

Zelden zal een wetenschappelijke historische monografie, een eersteling nog wel, van een jong auteur, zo overweldigend ontvangen zijn als Simon Schama's *Patriots and Liberators*. Richard Cobb en Charles Wilson wijdden er bladzijden lange beschouwingen aan in respectievelijk *The Times Literary Supplement* en *The New York Review of Books*, A.J.P. Taylor sprak van een historiografische revolutie¹ en J.H. Plumb intrigeerde potentiële lezers door zijn leerling Schama op de omslag van het boek aan te kondigen als 'the outstanding historian of his generation'. Ook Nederlandse dag- en weekbladen lieten zich niet onbetuigd. Schama, geboren in 1945 en thans fellow van Brasenose College in Oxford, heeft zo'n tien jaar in dit onderzoek geïnvesteerd met als resultaat een monumentaal werk van ruim 700 bladzijden, noten inbegrepen. Hij heeft daarin de hokjesgeest binnen de historische discipline willen doorbreken en gestreefd naar 'histoire totale', gepresenteerd op literair verantwoorde wijze.

Schama dacht aanvankelijk het wel en wee te gaan beschrijven van een satelliet van Frankrijk in de veronderstelling daar de gebeurtenissen uit het moederland der revolutie weerspiegeld te vinden. Onderzoek in Parijse archieven noopte hem echter zijn hypothese volledig om te keren en juist uit te gaan van het *autonome* karakter van de Nederlandse revolutie. Hij stelde zich nu tot taak de politieke veranderingen in Nederland weer te geven en de ervaringen die men er had met de vrijheid-brengende Fransen. In een overzicht van de problemen uit de revolutieperiode wijst Schama vooral op de dubbelzinnigheden van de hypothese van een democratische of Atlantische revolutie (de opvattingen van Palmer en Godechot). Deze theorie heeft als positief gevolg gehad dat er nieuwe belangstelling gewekt werd voor de revoluties buiten Frankrijk. Vaak bleken de verschillen tussen die omwentelingen onderling evenwel groter dan de overeenkomsten. Gevoegd bij de scherpe kritiek die meteen al te horen viel van de kant van historici die zich, niet zonder argumenten, beriepen op het unieke karakter van de gebeurtenissen in Frankrijk en elke relativisering daarvan van de hand wezen, lijkt zo langzamerhand ernstige twijfel aan de hypothese gerechtvaardigd, behalve wanneer die wordt opgevat in een zeer algemene, dus weinig zeggende, zin. Schama's reserves in dit opzicht betekenen een correctie op de visie van De Wit die Atlantische en echt nationale revolutie min of meer laat coëxisteren.

Een complicerende factor in het hele revolutiegebeuren was dat Frankrijk verre van belangeloos de broederschapsgedachte uitdroeg. Maar juist in de Bataafse Republiek ziet Schama — misschien wel als uitzondering op de regel — een satelliet waar de nationale vrijheidsidee en de schaamteloosheid van de Franse machtspolitiek scherp tegenover elkaar stonden. In zijn hierbij aansluitende, ietwat programmatische historiografische schets meet hij de verguizing en veronachtzaming van de periode 1780-1813 ten opzichte van de ook gesignaleerde revaluerende tendenties wel wat breed uit. Zo langzamerhand is toch wel doorgedrongen dat Colenbranders neerkijken op Patriotten en Bataven als door het buitenland gemanipuleerde marionetten niet de hele waarheid behelst.² Door tegelijk met Colenbranders oude orthodoxie ook de visie van Geyl te diskwalificeren die weliswaar het nationale element tot uiting liet komen, maar juist in de Bataafse democraten onnederlandse radicalen zag, treedt hij (ook met zoveel woorden) in het voetspoor van C.H.E.

de Wit. Diens in 1965 verdedigde dissertatie *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland 1780-1848* wierp nieuw licht op het tijdvak, evenals het negen jaar later verschenen *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787: oligarchie en proletariaat*, waarin zijn opvattingen nog meer nadruk kregen.

Het verhaal over de Patriottentijd en wat daaraan vooraf ging ontrolt zich volgens vertrouwde patronen. Schama's inzichten lijken mede ingegeven te zijn door moderne revolutietheorieën, zij het dat dit alles impliciet blijft, hetgeen de leesbaarheid zeker ten goede komt. Eerst wordt de maatschappij doorgelicht en de economie waarop zij steunde. Hoe diep de Republiek sinds haar exceptionele 'Gouden Eeuw' gezonken was, wordt gedemonstreerd aan de hand van de publicaties van de Wageningse School en vooral het proefschrift van Joh. de Vries *De economische achteruitgang der Republiek in de achttiende eeuw*. Bij de conclusies van de laatste dat de teruggang meer relatief (ten opzichte van Engeland en Frankrijk) en kwalitatief (in de zin van een eenzijdiger economische structuur) was dan puur kwantitatief, plaatst Schama overigens een vraagteken. Het pessimistische beeld van de tijdgenoot maakt op hem toch meer indruk dan het telwerk van de economisch-historici. Ondersteunen die beide visies elkaar echter juist niet? Uiteindelijk komt hij behoedzaam tot de hypothese 'that while wealth was being unquestionably generated in the eighteenth-century United Provinces, it was being diffused to a narrower base of population than in the century before 1680' en dat 'the Republic was becoming simultaneously a richer and a poorer nation' (41). Constateerde De Vries niet al vrijwel hetzelfde? In het leggen van verbanden tussen sociale spanningen en politieke tegenstellingen is Schama uiterst voorzichtig; hij wil niet verder gaan dan te zeggen dat de Nederlandse revolutie ook een sociale dimensie had.

Zijn overzicht van de politieke toestand vertoont een parade van factoren die een revolutie eerst mogelijk en steeds waarschijnlijker maakten: de verstarring van het systeem, een élite die intern ernstig verdeeld was en weinig respect afdwong, de structurele financiële moeilijkheden die nog nijpender werden door de oorlog, het militaire fiasco. De beide laatste stadhouders krijgen weinig welwillend commentaar. De handelwijze van Willem IV tegenover de Doelisten wordt onnodig negatief beoordeeld, zeker als men Schama al heeft horen zeggen dat ook om andere redenen hun onderneming 'could hardly have been blessed with success' (53). Van Willem V wordt een volstrekt karikaturale voorstelling gegeven (56-57); het is nu eenmaal niet ieder gegeven een Napoleon te zijn. De politieke verhoudingen in de Republiek waren vaak toch subtieler dan Schama doet voorkomen. Het gaat bij voorbeeld niet aan, ook al betreft het 1786-87, te spreken van Rendorps 'brand of aggressive Orangism' (114). Rendorps gedragslijn was pragmatisch en werd bepaald door de (niet te onderschatten) Amsterdamse belangen. Zijn streven naar samenwerking met de stadhouder was utilitair en bedoelde de binnenlandse chaos te doorbreken en de Republiek internationaal in rustiger vaarwater te brengen. Tevens hield het een erkenning in van de (in vergelijking met de zeventiende eeuw) relatief verzwakte positie van Holland tegenover de stadhouder.

Sprekend over het ideologische kader van de Patriottenbeweging stelt Schama vast dat er in de Republiek veel meer belangstelling bestond voor de Duitse Aufklärung en het Anglo-Schotse denken dan voor de Franse Verlichting: 'the influence of its *philosophes* (...) seems to have passed them by' (68). Deze constatering past natuurlijk in zijn these dat de oorsprongen van wat in de Republiek plaatsvond niet in Frankrijk gezocht moeten worden, en is vermoedelijk ook juist wanneer het gaat om aanwijsbare recht-

streekse beïnvloeding. Aldus te werk gaand kan men, zoals bekend, ook de relatie tussen de Verlichting en de Franse revolutie minimaliseren. Maar maatgevend is dit niet, want een *Europees Verlichtingsklimaat* (binnen het kader waarvan — vaak te sterk aangezette — contrasten tussen Aufklärung en Verlichting vervagen) beïnvloedde ook het denken in de Republiek, en daarmee zowel de Patriotten als hun ideologische tegenstanders. Dat het Nederlandse intellectuele leven, zoals Schama terecht beklemt, omgeven was door een 'dense fog of piety' (69) hoeft verlichte opvattingen niet uit te sluiten.

Voor C.H.E. de Wit is de interpretatie van de *Grondwettige Herstelling*, het tweede-
lige hervormingshandboek uit 1784-86, een toetssteen voor het vaststellen van het gehalte van de diverse visies op de Patriottentijd. Vanuit zijn optiek van een monsterverbond, een schijneenheid tussen burgerpatriotten en patriotse regenten, trekt hij, ook in 1784, de goede bedoelingen van de laatsten in twijfel en maakt hij van de *Grondwettige Herstelling* een propagandageschrift dat zij lieten vervaardigen en dat met de burgerlijke beweging niets van doen had³. Tegen deze eenzijdige opvatting is nogal verzet gerezen. In verschillende besprekingen van De Wits proefschrift werd staande gehouden dat de *Grondwettige Herstelling* een serieus te nemen poging tot samenwerking tussen burgers en regenten was⁴. Von der Dunk wees in dat verband nog op de gelijkenis met het 'Leids Ontwerp' uit 1785, voor De Wit (en Schama deelt die opvatting) 'het belangrijkste politieke document der burgerlijke beweging'⁵. Dat beoogde 'een heilzaame vereeniging der belangen van REGENT en BURGER'⁶. De *Post van den Neder-Rhijn* (naar De Wits zeggen vanaf 1784 duidelijk democratisch⁷) verdedigde de *Grondwettige Herstelling* met animo en wees daarbij tegelijkertijd de gedachte van een 'volstreekte Volksregeering' af⁸.

Schama's oordeel over de *Grondwettige Herstelling* blijkt aanvankelijk teleurstellend summier. Op de plaats waar men een analyse zou verwachten staat precies één zin waarin het geschrift wordt aangeduid als 'the major work of synthesis attempting (not wholly successfully) to reconcile regent and representative views on government' (68)⁹. Dit lijkt een afwijzing van De Wits interpretatie in te houden. Curieus is echter dat in het verdere verloop van het boek de *Grondwettige Herstelling* nog regelmatig ter sprake komt, maar dan steeds meer in de vormomming die De Wit eraan gegeven heeft: een paradigmatisch geschrift voor wat de bestuurlijke misstanden in het ancien régime betreft.

Evenals De Wit gaat Schama uit van een continuïteit tussen de Patriottenbeweging en de Bataafse Revolutie; de restauratie is geen breukvlak zoals bij Colenbrander. In de politieke terminologie ziet hij niet zoals anderen een tegenstelling tussen het gebruik van historische, op het herstel van oude instituties gerichte motieven in de eerste fase en natuurrechtelijke in de tweede. Al in de Patriottentijd werden beide soorten argumenten door elkaar gebruikt, en er was meer sprake van een accentverschuiving in natuurrechtelijke richting. Hoewel een relativering van dit contrast zeker op haar plaats is, gaat Schama daarin wel wat ver, kennelijk omdat hij een te sterke evolutie van het Patriotse denken als een aanslag op zijn continuïteitsconceptie beschouwt. Bovendien komt zo niet uit de verf dat het steeds verder loslaten van op het eigen verleden toegesneden beweeggronden neerkwam op een 'denationalization of the reform movement'¹⁰. Meer abstracte redeneringen ondersteunden het veldwinnende streven naar staatkundige eenheid. In de continuïteitsopvatting van De Wit en Schama (die mij overigens in haar algemeenheid onloochenbaar lijkt) is een belangrijk argument dat aan het eind van de Patriottentijd de eenheidsgedachte al besloten lag in de nationale organisatie van de vrijkorpsen. Geen van beide auteurs werkt deze opvatting evenwel voldoende uit, zodat vooral nog slechts sprake is

van een hypothese. Vooral het *débacle* van '87 (de ware 'School der Revolutie') lijkt het streven naar uniteit en het ontwikkelen van een daarbij passende ideologie gestimuleerd te hebben.

Zoals bij de *Grondwettige Herstelling* in de Patriottentijd, komen de verschillen in de historiografie van de Bataafse periode het duidelijkst naar voren bij de beoordeling van de democratische staatsgreep van 22 januari 1798 en de daarbij behorende constitutie. 'The act which for Groen van Prinsterer and Colenbrander expressed ignoble deference to the imperatives of French domination and the spinelessness of Dutch republicanism was, for Thorbecke and de Wit, a valiant endeavour to galvanise the Batavian Republic into a democratic nation state', aldus Schama (274). Hijzelf wil zich niet zo maar tot een plaatsbepaling laten dwingen en kiest een originele uitweg door de coup te betitelen als 'The Unnecessary Revolution'. In zijn ogen waren de federalisten in de Nationale Vergadering snel terrein aan het verliezen en zou binnen niet al te lange tijd langs legale weg de uniteit ook bereikt zijn, zonder de nu opgeroepen felle tegenstellingen. Ten aanzien van de herkomst van de constitutie (voor Colenbrander en velen na hem een copie van de Franse) kan Schama op goede gronden het standpunt delen van De Wit die daarin veel terugvond van de opvattingen die de democraten de afgelopen jaren zelf naar voren gebracht hadden.

Schama's beeld van de totstandkoming van de eenheid is niet vrij van deterministische trekjes. Was de uniteit werkelijk zo onvermijdelijk als hij doet voorkomen en de staatsgreep alleen een onnodig incident? Bagatelliseert hij de tegenkrachten niet te zeer, zoals de taatheid van de oude structuren, de zeer begrijpelijke vrees buiten Holland voor schuldvermenging en een algemeen belastingstelsel, de bezorgdheid dat Holland zijn stempel op de eenheidsstaat zou drukken? Colenbranders oude orthodoxie van een Frankrijk dat dicteerde lijkt nu zo zeer op de kop gezet dat van de Franse gezant Delacroix weinig meer overblijft dan een — weliswaar boosaardige — marionet, behendig gemanipuleerd door Bataafse democraten.

Schama maakt eigenlijk de politiek van de democraten, het streven naar meer gelijkheid door middel van eenheid, tot zijn richtsnoer. Toch was uniteit in deze vorm, met deze constitutie een sprong in het ongewisse. Niemand kon voorspellen of het middel het beoogde doel wel zou dienen. Schama geeft zich onvoldoende rekenschap van andere mogelijke oplossingen die misschien beter aansloten bij Nederlands eeuwenoude traditie van kleinschalige bestuursvormen. (Nu het 'small is beautiful' overal weerklinkt, zou men de Nederlandse revolutie misschien ook eens vanuit die gezichtshoek kunnen benaderen.) Juist ook door Schama's eigen uitvoerige en interessante beschrijving van de periode 1798-1801 valt op hoezeer '1798' in veel opzichten toch een schijnoverwinning was. Veel grondwettelijk voorgeschreven hervormingen bleven een dode letter; locale en regionale machtsélites verzetten zich vaak met succes tegen de nieuwe orde. Men wilde te snel te veel bereiken. Het idealisme van sommige democraten was roerend, maar gezien de omstandigheden nauwelijks gerechtvaardigd. Schama had misschien het overspannen karakter van de verwachtingen en de onmacht die te realiseren nog meer nadruk moeten geven. Ook was de machtsbasis van het régime smal en sociaal-economisch weinig onderbouwd. En bij al die Nederlanders die men in Nederland hun echt Nederlandse plannen ziet uitbroeden, bleef het toch Frankrijk dat de kaders trok waarbinnen dat mocht gebeuren. 'Time and again the historian is forced to the depressing conclusion that the war which made the Dutch revolution possible also supplied the limiting conditions of its

chances of fulfilment. From that vicious circle there was to be no escape', verzucht ook Schama (361). Welke voorwaarden Frankrijk stelde en hoe het dat deed was vaak een kwestie van tactiek en hing nauw samen met persoonlijke factoren. Harde woorden konden afgewisseld worden door welwillende overreding, waarbij meespeelde dat vrijwel alle Fransen mythische voorstellingen koesterden van het Hollandse kapitaal en van de mogelijkheden van de 'haute finance' dit zonodig te laten wegvloeien.

Tegen de achtergrond van zijn eigen betoog dat vrijwel van meet af aan 'the undoing of the revolution' te zien geeft, zet Schama de restauratie, reactie of hoe men het ook noemen wil van 1801 te sterk aan. Bovendien bleef de natie verdeeld zolang men een groot deel van de oude élite (die omdat er geen sociale revolutie had plaatsgevonden rustig haar tijd kon afwachten) buitensloot. De Bataafse Revolutie miste, enkele briljante uitzonderingen daargelaten, het bestuurlijke poids dat in regentenkring ruimschoots voorhanden was. Schama wekt vaak de indruk dat een oud-regent *ipso facto* ook kwaad in de zin moet hebben en niet van goede wil kan zijn, of zelfs authentiek geïnteresseerd in de administratieve hervormingen uit het revolutietijdvak. Hij ziet 1801 te zeer als een restauratie van de *misstanden* van het ancien régime (425-426), wellicht ook onder invloed van het minachtende oordeel van Thorbecke¹. Zijn beeld lijkt het tegendeel te zijn van een 'nationalisering' van de revolutie.

Voor de jaren 1801-1813 krijgt Schama's betoog een meer eclectisch karakter; grote nog bestaande hiaten in het geschiedverhaal worden ook door hem niet gevuld. Daar staat tegenover dat hij juist nu een aantal gedegen case-studies geeft over de belastinghervormingen van Gogel (de enige echte 'held' van het boek), het lager onderwijs en de toestand van het 'gewone volk' in Maasland. Zijn oordeel over Schimmelpenninck is redelijker dan dat van De Wit zij het nog zeer kritisch en per saldo negatief. Wat opvalt is dat Schama bij een cruciaal onderdeel van De Wits these, het 'pseudo-Marmont-memorandum' van 1804, diens overtuiging dat het stuk geschreven is door Talleyrand en de inzichten van Schimmelpenninck weergeeft, blindelings volgt (460), terwijl zekere reserves hier toch wel geboden zijn².

Schama lijkt aangenaam verrast geweest door de figuur Lodewijk Napoleon; het beeld dat hij van hem als praktiserend monarch geeft maakt, afgezien van het charitatieve aspect, een wat te positieve indruk. Hij heeft zich naar mijn indruk teveel laten leiden door de niet altijd even betrouwbare *Documens Historiques* van de koning, bij voorbeeld bij de annexatieonderhandelingen in Parijs eind 1809, begin 1810 waar hij nalaat gebruik te maken van het zeer uitgebreide, in 1837 uitgegeven *Verslag* van de minister van buitenlandse zaken Röell, en van de correspondentie afgedrukt in Wichers' *De Regeering van Koning Lodewijk Napoleon*, een belangrijk boek dat hij ook verder niet benut heeft.

Terzijde signaleer ik nog dat Schama niet geheel vrij schijnt van wat men zou kunnen noemen het *Hans Brinker-syndroom*: de neiging van buitenlanders, en ook buitenlandse historici, om — in onze ogen — overmatige aandacht te schenken aan de eeuwigdurende strijd tegen het water (het klassieke voorbeeld is Alice Carter's preoccupatie met de paalworm). Hoofdstuktitels als 'The Watershed' en 'Inundations' wijzen in die richting, maar vooral de wat gezwollen inzet van zijn beschrijving van de watersnoden in 1808 en 1809 (556-557).

Het 'Postscript' waarin Schama een uitzicht biedt op 1813 en het Verenigd Koninkrijk wordt ontsierd door een reeks onjuistheden. Een iets serieuzer (niet noodzakelijkerwijs uitgebreider) aanduiding van de continuïteiten was wel op haar plaats geweest.

Is Simon Schama een exponent van een nieuwe orthodoxie in de geschiedschrijving over Patriotten en Bataven, geënt op de opvattingen van dr. C.H.E. de Wit? Gezien de hoofdlijnen van Schama's boek en zijn behandeling van de kernthema's uit De Wits these, mag deze vraag zeker bevestigend beantwoord worden. De kwestie is dan in hoeverre de kritiek op De Wits visie ook Schama treft. Zowel tegen *De strijd tussen aristocratie en democratie* als tegen *De Nederlandse revolutie* is het bezwaar aangevoerd dat de politieke verhoudingen er te eenvoudig worden voorgesteld en een polarisering inhouden tussen *good guys* en *bad guys*. Door in dit patroon nadrukkelijk zichzelf te betrekken, maakt De Wit er bovendien een haast onoverbrugbare *us-them*-tegenstelling van. Schama's beeld maakt een genuanceerdere indruk, maar dat lijkt vooral een gevolg van de rijkdom aan voorbeelden (een verscheidenheid die ook niet altijd met de hoofdlijn strookt). Ook bij hem wordt (hoewel hij De Wits gedrevenheid mist) het betoog gekleurd en het blikveld beperkt door sympathie voor de democraten. Dat De Wits visie in Nederland gewaardeerd wordt hoef ik hier niet te betogen (de herdruk van zijn dissertatie is er een bewijs van). Maar hoe provocerend en daardoor stimulerend zijn opvattingen ook gewerkt hebben, daarmee zijn ze nog niet geaccepteerd. Waardering voor bij voorbeeld het in beeld brengen van de democraten is vaak gepaard gegaan met fundamentele kritiek op zijn uitgangspunten en bevindingen. Bij Schama is van invloed van al die bezwaren heel weinig te vinden.

Spreeken van een nieuwe orthodoxie lijkt te meer gerechtvaardigd omdat Schama De Wits huisgod Thorbecke ook tot de zijne gemaakt heeft. Omdat deze de discontinuïteit van de Bataafs-Franse periode positief had geïnterpreteerd en als weinig anderen de betekenis van deze jaren voor het negentiende-eeuwse Nederland had onderkend, maakte De Wit enkele van zijn *Historische Schetsen* het fundament van zijn interpretatie. Mangers constatering dat Thorbecke als geschiedschrijver geen school had gemaakt en dat zijn historisch werk 'een begin zonder voortgang' was¹³, had daarmee haar geldigheid verloren. Maar ondanks al het profijt dat De Wit en ook Schama hebben kunnen trekken van Thorbecke's inzichten, was diens optiek toch duidelijk anders dan de hunne. Voor hem was de waarde van deze periode vooral gelegen in het doorbreken van de krachteloos geworden staatsstructuur van de Republiek en de totstandkoming van de eenheidsstaat. Daarom kon hij zich ook zeer positief uitlaten over de jaren van de inlijving¹⁴. Dat Thorbecke de Bataafs-Franse periode zoveel beter taxeerde dan de meeste van zijn tijdgenoten, kwam vooral omdat zijn blik niet, zoals de hunne, gefixeerd was op 1813, waardoor de eenheidsstaat verbonden leek met de terugkeer van Oranje. Verder mag niet onderschat worden hoezeer zijn beschouwingen gekleurd werden door de politieke situatie in de jaren 1840 toen hij ze neerschreef¹⁵.

Thorbecke's waardering voor de Bataafse tijd had echter ook haar keerzijde. Op scherpe toon verweet hij de Bataven machteloosheid en gebrek aan scheppingskracht. De Wit realiseert zich niet hoe hard deze kritiek uit Thorbecke's mond bedoeld was¹⁶; door Schama wordt ze genegeerd.

Als vanzelfsprekend worden Thorbecke en zijn Grondwet van 1848 in verband gebracht met de democraten en hun Staatsregeling van 1798. Dit gaat voorbij aan Thorbecke's afwijzen van revolutionaire beginselen, vooral de volkssouvereiniteit¹⁷, en doet geen recht aan zijn geheel eigen ontwikkeling in liberale richting. Ook de niet onaanzienlijke verschillen tussen de beide constituties worden zo veronachtzaamd. Schama's constatering, 'The Leiden Draft was (. . .) the early ancestor of the democratic constitution (sc. 1798) which eventually became permanent in the Kingdom of the Netherlands after

1848' (95), is een wel zeer drastische vereenvoudiging van de historische werkelijkheid. Het volgen van de moderate traditie in later jaren (ook relevant voor de wordingsgeschiedenis van het Nederlandse liberalisme) is waarschijnlijk vruchtbaarder.

Tot slot nog enkele opmerkingen. Simon Schama heeft zich, misschien in jeugdige overmoed, gewaagd aan een zeer ambitieuze onderneming en de resultaten zijn in veel opzichten indrukwekkend, zeker wanneer men bedenkt dat hij zich niet alleen de Nederlandse geschiedenis, maar eerst ook nog de Nederlandse taal heeft moeten eigen maken. Hem lijkt nauwelijks moeite te veel geweest om de her en der verspreide literatuur over het tijdvak onder de knie te krijgen en te verwerken. Ook de archieven heeft hij niet gemeden, al is hij hier veel selectiever te werk gegaan. Uit een oogpunt van nieuwe gegevens vond ik de hoofdstukken acht en negen, handelend over de jaren 1798-1801, het interessantst, bij voorbeeld ten aanzien van de activiteiten van de zuiveringscommissies na 22 januari 1798 en de bevindingen van de departementale commissarissen aangesteld ex art. 155 Sr. 1798.

Het boek is, dat is al in vele toonaarden gezongen, uitstekend geschreven, al doen de beginhoofdstukken wat geconstrueerd aan. Het is verhalende geschiedenis op haar best, maar draagt daar ook de nadelen van. Soms kreeg ik wel eens de indruk dat de zwerige, barokke betoogtrant de problemen wat versluiert. Al gaat, dat moet gezegd, Schama in beginsel moeilijkheden zeker niet uit de weg. Scherpzinnige terzijdes geven haast op elke bladzijde blijk van zijn niet slechts historische belangstelling.

De Nederlandse revolutie heeft opvallend weinig schurken, helden en martelaren opgeleverd. Zelfs de freule Van Dorth tot Holthuijzen die in 1799 voor een poging tot contrarevolutie in het Gelderse de kogel kreeg, geniet nauwelijks enige bekendheid. Ook aan charismatische leidersfiguren, zo eigen aan revoluties, ontbrak het. Toen Rutger Jan Schimmelpenninck zich wat bonapartistische allure ging aanmeten, vonden zijn mede-Bataven hem voornamelijk potsierlijk. In Schama's boek treden, afgezien van de paar hoofdrolspelers, erg veel personen even op de voorgrond. De dan vlot neergeschreven typeringingen maken een heel rake indruk, maar zijn niet altijd even zorgvuldig. Vooral met het etiket 'orangist' wordt veel te losjes omgesprongen.

Patriots and Liberators bevat nogal wat kleinere fouten en slordigheden. Zo maar een greep: de Fagels waren niet 'virtually from the foundation to the liquidation of the Republic' griffier van de Staten-Generaal (50); Den Haag was geen stemhebbende stad (111); Joachim Rendorp kon onder het Koninkrijk Holland moeilijk zitting nemen in het Amsterdamse stadsbestuur omdat hij al in 1792 overleden was (546); Van Hogendorp was in 1787 geen 'noble' (127); het sleutelbegrip 'nut' kan niet vertaald worden met 'duty' (70); het Utrechtse lid van de Nationale Vergadering Jacob van Manen en de 'grote justicier' Cornelis Felix van Maanen zijn samengesmolten tot een nieuwe, intrigerende Bataaf; Willem V overleed niet in Kew, maar in Brunswijk (490). Niet onvermakelijk is Schama's vertaling van 'Drie schoft Oranje Boven', de Leidse volksbeweging van april 1813 die haar naam ontleende aan de drie schofttijden dat de oranjevlag van de toren waaide, in 'three marauders for Orange' (628). Zeer storend is de onoverzienbare reeks spelfouten in Nederlandse namen, begrippen, boektitels en dergelijke, en ook de gewoonte om geografische namen te schrijven zoals ze in de bronnen staan.

Wat na de 700 bladzijden *Patriots and Liberators* onomstotelijk vaststaat, is dat het onderzoek in de laat achttiende-eeuwse, begin negentiende-eeuwse Nederlandse geschiedenis eigenlijk nog maar net op gang gekomen is. Zoals Schama herhaaldelijk accentueert,

maar lang niet altijd kan toelichten, betekenden schijnbaar nieuwe politieke tegenstellingen vaak een voortzetting van al bestaande lokale machtsconflicten. Tal van periodieken en vlugschriften wachten nog op een grondige analyse. Interessante democratische experimenten zoals de wijkvergaderingen zijn nog nauwelijks onderzocht. Hier wreekt zich wellicht het ontbreken in Nederland van een uitgesproken linkse historiografische traditie, want dat is de nieuwe orthodoxie van Thorbecke, De Wit en Schama toch niet.

Noten

- 1) *The Times Literary Supplement*, 29 juli 1977; *The New York Review of Books*, 9 juni 1977; A.J.P. Taylor, *The Observer*, 31 juli 1977.
- 2) Al kort na het verschijnen van Colenbranders *De Patriottentijd* maakte W.W. van der Meulen, die gepromoveerd was op een proefschrift over *Coert Lambertus van Beyma*, bezwaar tegen zijn visie en die van Fruin in 'Een en ander over Van der Capellen tot de Pol en zijn aanhang' in: *Geschiedkundige Opstellen, uitgegeven ter eere van H.C. Rogge* (Leiden, z.j. wrsch. 1901). (Fruins visie op de Patriottentijd is verborgen in 'De jongelingsjaren van Gijsbert Karel van Hogendorp, II', *Verspreide Geschriften*, V, 284 vlg.) Kritiek op Colenbranders negatieve beeld kwam met name tot uiting in Murk de Jong Hzn. *Joan Derk van der Capellen* (1921) en de oratie van J.S. Theissen *Uit de voorgeschiedenis van het liberalisme in Nederland* (1930). Later volgden ook Geyl, Verberne en Rogier.
- 3) Een samenvatting van De Wits opvattingen vindt men in 'De Nederlandse revolutie van de 18e eeuw en Frankrijk' in: G.A.M. Beekelaar e.a. (ed.) *Vaderlands verleden in veelvoud* (Den Haag, 1975) 380-401. Dit aspect blz. 387, 395.
- 4) G.J.W. de Jongh, *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 1966, 256 vlg.; discussie H.W. von der Dunk-C.H.E. de Wit, *Kleio* VI (1965) 161-165; VII (1966) 27-36 n.a.v. bespreking *N.R.C.*, 29 juli 1965.
- 5) C.H.E. de Wit, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787* (Oirsbeek, 1974) 66.
- 6) Von der Dunk, *Kleio* VII (1966) 35-36; vgl. J. de Bosch Kemper, *Letterkundige aantekeningen betreffende de geschiedenis van het Nederlandsche staatsleven en staatsregt* (Amsterdam, 1871) 261.
- 7) De Wit, *Nederlandse revolutie*, 62.
- 8) Aldus met uitvoerige aanhalingen De Bosch Kemper, *Letterkundige aantekeningen*, 252-253.
- 9) In noot 14 blz. 663 trekt Schama Van der Capellens medewerking aan de *Grondwettige Herstelling* in twijfel, zonder te vermelden op grond waarvan. Dit gegeven kan aan het voorwoord ontleend worden.
- 10) E.H. Kossmann, 'The Crisis of the Dutch State 1780-1813: Nationalism, Federalism, Unitarism' in: G.A.M. Beekelaar e.a. (ed.) *Vaderlands verleden in veelvoud* (Den Haag, 1975) 446.
- 11) J.R. Thorbecke, *Historische Schetsen* (2de dr.; 's-Gravenhage, 1872) 114-115.
- 12) J.J. Woltjer, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXX (1967) 106.
- 13) J.B. Manger Jr., *Thorbecke en de historie* (Amsterdam, 1938) 121.
- 14) Thorbecke, *Historische Schetsen*, 152.
- 15) Vgl. J.C. Boogman, 'J.R. Thorbecke-Uitdaging en Antwoord', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, LXXXVII (1972) 368-369.
- 16) De Wit trekt in twijfel of Thorbecke wel vrijuit kon spreken. C.H.E. de Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland 1780-1848* (Heerlen, 1965) 176, 281.
- 17) Boogman, 'Thorbecke', 357.